ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ГОСПОДАРСЬКОЇ АКАДЕМІЇ В ЧСР.
ÉDITION DE L'ÉCOLE POLYTECHNIQUE UKRAÏNIENNE EN TCHÉCOSLOVAQUIE

ЛЕКТОР ІНЖ. Р. ДИМІНСЬКИЙ

Робітничі банки

LEKTOR ING. R. DYMINSKYJ

DĚLNICKÉ BANKY

DIE ARBEITERBANK

1931
ПОДЄБРАДИ — LÁZNĚ PODĚBRADY

Др. М. Шимаричеку
Прага, дн. 22. XII. 1933.

Лектор інж. Р. Димінський.

Робітничі банки.

Labor Banks — явище нове і суто-американське. На протязі десятиліття свого існування вони розвинулися в Сполучених Штатах Північної Америки досить надійно, в країнах европейських — доволі слабо. Новизна широкого прикладання справжніх форм банкового підприємництва до клясових вимог і цілей робітництва робить предмет більш привабливим, і більше заохочує до його аналізи. Але специфічно американський характер стоїть на перешкоді актуальності праці. Навіть країни з високим промисловим розвитком в Европі не дали в цьому напрямі чогось більш-менш значного. Тим менше зацікавлена тим Україна, якої східня частина має велику кількість робітництва, але й зовсім відмінний господарський лад, тоді як у західній не бракує загальних передумов економічного ладу, але більшої маси та ще й заможнішого робітництва.

Актуальність одначе не мусить бути зовсім безпосередня; розглядати тільки те, що прямо і негайно можна перевести в сучасних, дуже обмежених — умовах української дійсности, вело би до звуження наукового горизонту і до заникнення ширших перспектив. Екзотика зрештою частіше, ніж вибором предмету, є дана способом його освітлення: коли якусь економічну інституцію описують як щось зовсім індивідуальне, без нав'язування на речі спільні і загальні, тоді справді вже мусить бути предмет зовсім близький, щоб не викликав і в найпростіших випадках враження деякої екзотики.

Завданням цієї праці, навпаки, є з'ясувати вибраний предмет з загальнішого погляду, найти основні принципи, на яких спочиває дане явище, а тоді розглянути, чи не було б можливо прикласти їх до умов української дійсности, на зразок і в деякій аналогії до розвитку робітничих банків. Визначення істоти їх і поняття вкаже на глибші підставові принципи економічні, спільні та призначені для сучасної доби господарського розвитку. Принципи не нові, нове є тільки конкретне їх приложення в службі ідеологічного мотиву. Живий приклад сильніше промовляє, ніж абстрактні тези, а подрібніший його розгляд вказує на низку споріднених моментів, починаючи від напрямного: там мотив клясової боротьби перенесений на господарське поле, тут, у нас, мотив національної самобутности на тім самім полі і, значить, теж боротьби. Тут і там господарська слабість одиниць і розсіяність засобів у цілому, деяка безвиглядність... Аналогій найшлося би більше, також і ріжниць. Можливі висновки і аплікації досвідів. Поруч з теоретичною цікавістю аналізи і визначення особливого явища, на погляд екзотичного, приходить і актуальність даної праці.

Напрям її, включно до способу використання матеріялів, є даний підходом автора до робітничих банків, як до своєрідного при-

ложення загальнішого принципу сучасного економічного ладу під кутом бачення клясових ідеалів робітництва, але не як до соціяльного явища в зв'язку і у відношенню до інших методів і виявлень клясових змагань робітництва. «Банки» передусім та їх політика; соціяльний момент — «робітничі» — лише оскільки впливає на чинність тих банків та надає їм, як засобові, напрям і зміст. Соціяльна сторінка може не менше цікава: яку ролю грають банки в загальній клясовій політиці робітництва, як впливають на психологію робітників та їхню боєздатність, чи не ослаблюють специфічно клясових наставлень та чи не ведуть до компромісовости — все це питання важні, але присвячувати їм окрему увагу не доводиться з погляду мети цієї праці. Натомісць поруч з історично-описовою сторінкою та з'ясуванням політики робітничих банків важно підкреслити приватно-господарську сторінку.

Коли тут виявиться, що з цього погляду робітничі банки не можуть надто відріжнятись від інших банків дотичного типу капіталістичних, то це для ідеологічних прихильників та з погляду екзотики може й розчарування, але з другої сторони це доказ ширшої приложности основних господарських принципів до ріжних ідеологічних напрямів; правда, заразом і пересторога, що така мета не може нехтувати вимог господарської дійсности, бо чи соціяльно-клясовий момент, чи, як в інших випадках, національний, хоч дає почин до економічних дій, сам проте є з погляду економії чинником «іраціональним».

Маючи це все на увазі праця складатиметься з кількох наступних частин:

I) Напрям і передумови розвитку робітничих банків.

II) Ділова політика і розвиток робітничих банків у Сполуч. Штатах та почасти в Німеччині.

III) Приватно-економічна аналіза.

IV) Теоретичний розгляд основних рис явища і визначення його істоти та можливість прикласти основні засади до вимог української економії.

З природи речі ці частини нерівні та опираються на ріжних підкладах. Описова частина розуміється на чужих матеріялах, на спеціяльних працях, німецьких головно авторів. Інші частини вже менше зв'язані з чужими працями і то вже тільки з загальною літературою. Деякі спроби самостійні. На можливості прикладення може бути тільки вказано, бо хоч і для цього має служити дана праця, і як би вони не були цікаві, проте безпосередньою, властивою темою цієї праці є все таки явище конкретне — робітничі банки.

I. *Напрям і передумови розвитку робітничих банків.*

Поняття робітничих банків можна докладно визначити щойно після розгляду їхньої діяльности. Сама назва — робітничі — вказує тільки загально на напрям діяльности та характер банків. Є ріжні типи банків, але не всі вони придатні для наміченої мети. З другої

сторони — робітничі установи, грошові чи кредитові, вже здавна існують, навіть у декількох виглядах. Значить тут мова не про якісь банки чи подібні установи робітництва, тільки про якісь специфічні, якісь нові та чимсь відмінні.

Це ті банки, котрих появу привітав відомий Carver, проф. Harvard Univ., як одну з найбільш революційних подій в світовій історії. Не мав він очевидно на увазі здавна поширених в Америці кредитових товариств (credit-unions) та й не щадниць, що, приймаючи від робітників вклади, принаймні не передають їх у користування клясовим ворогам — капіталістам. Відомі були йому також европейські банкові відділи при робітничій кооперації споживчій, кооперативні кредитові установи взагалі.

Форма — коли вже мова про кооперативні установи та щадниці — в робітничих банках справді інша, акційна. Але ж не юридична форма тут важна, тільки економічний зміст, а з цього погляду акційна форма не робить принципової ріжниці та може теж бути на службі кооперативної ідеї. Може для досягнення намічених особливих цілей, чи дальше — для ведення дотичної ділової політики акційна форма зручніша, але це тільки другорядне явище.

Основна ріжниця мусить тут бути в меті та вибранім до неї шляху. Згадані старші установи грають зовсім іншу ролю в життю й змаганнях робітництва. Отже ті щадниці не відограють майже жадної ролі, в активнім розумінню, бо зібрані у робітництва засоби вміщують у будівлі та в сільське господарство. Кредитові товариства відограють значно більшу ролю, але у вужчих місцевих межах, і вони керуються принципом самодопомоги.

Мета робітничих банків, навпаки, сягає дуже далеко; це побіч самозрозумілого обслуговування біжучих потреб робітництва (клясова боротьба поренесена до фінансової ділянки) заволодіння господарством при допомозі зосереджених грошових засобів робітництва. Тільки тому той висказ Карвера, тільки тому стільки дискусій про велику позитивну вагу чи, навпаки, небезпеку для психології робітничого руху і клясової боротьби

Передумови розвитку робітничих банків, у розумінню кредитових установ, як засобу для заволодіння господарством, приблизно слідуючі:

1) Наявність сильних робітничих організацій.

2) Заможність робітництва і ощадність така, щоб могла постачати банки основним капіталом і вкладами в потрібній мірі.

3) Невдоволення робітництва сучасною банковою системою, як неґативна психологічна передумова.

4) Нахил до плянової господарки.

5) Ідеологічні моменти клясової свідомости і солідарности, як позитивні психологічні умови.

6) Переважання серед робітництва конструктивного напряму, над яскравими формами вияву клясової ворожнечі (штрайки) та над політичною її сторінкою.

Вичислені тут передумови в ц і л о с т і ніде інде не були дані в такій повноті і мірі, як саме в Сполучених Штатах, хоч поодиноко взяті деякі з них тут слабше розвинені, нпр., ідеологічна сторінка, інші зате сильніше ніж в Европі.

1) З робітничих організацій приходять тут на увагу передусім тільки професійні союзи. Тільки вони є у вистачаючій мірі суцільні і тривкі, однорідні і незалежні так в матеріяльнім відношенні, як і в ідейнім, керовані тільки робітничими чинниками в інтересі робітництва, своїх же членів, свідомі перспектив клясової боротьби в формі чи спокійнішій чи і в гострій.

В Сполучених Штатах професійні союзи виникли досить пізно; згодом вони об'єдналися в Американську Федерацію Праці (АФП, Amerikan Federation of Labor, 1886), зрештою не всі, бо поза федерацією залишилися деякі особливі групи, з яких найсильніші були чотири братства машиністів-залізничників і союз конфекційних робітників (Brotherhoods of Locomotiv Engineerings; Amalgamated Clothing Workers of America). Об'єднання, значить, теж на зразок европейських. Але й ріжниці тут помітні. Передусім членські внески значно вищі, так що вже до війни професійні союзи розпоряджалися мільйонами долярів. Також завдання трохи інші; відпадає до значної міри політична акція, бо робітництво не мало своєї політичної партії та щонайвище старалося ввести кількох своїх людей до парляменту в межах існуючих політичних партій. Зате мусіли дбати про асекураційні питання, взагалі більше про матеріяльні інтереси. Внутрішня сила і виробленість в них менша, не стільки з тієї причини, що вони пізніше виникли, як з огляду на відмінні умови праці та її оплати, моменти, що знову зміцнюють другу передумову росту робітничих банків.

2) Заможність американського робітництва. Передумова незвичайно важна, бо засадничо робітничий банк, установа з метою клясової боротьби, може безпечно рахувати тільки на робітничі грошові засоби. Правда, що в Америці впливали вклади а навіть вплати на акційний капітал робітничих банків також від неробітників, але розраховувати на тривкість таких виявів симпатії не можна. Вільні засоби робітників зрештою не малі. Вони одержують високу, в порівнянні до Европи, зарібну платню, але разом з тим віддані на власні сили на випадок безробіття, хороби, нездібности до праці і т. д. За відсутности установ соціяльного забезпечення мусять складати поважні заощадження.

Державний секретар Hanston оцінив у р. 1925 стан асекурації життя на 83 мільйони заасекуровань на суму разом 60 мільярдів. Припускали приблизно в той саме час, що $^2/_3$ з того припадають на робітників, які тоді платили коло півмільярда річних асекураційних внесків. Ті $^2/_3$ відносяться, певно, лише до кількости заасекуровань, а не до загальної грошової суми, та взагалі наведені тут чисельні дані доволі неточні. Те ж саме слід сказати про заяву американського делеґата на англійськім робітничім конґресі, що, мовляв, у Сполучених Штатах робітники одержують річно яких

25 мільярдів долярів як заробітну платню і з цього можуть 5—7 мільярдів річно заощадити. Заява мабуть трохи обчислена «на експорт» і в кожнім разі говорить не про фактичний стан заощаджень, тільки про можливості.

Ці відносини були відомі також капіталістам. Іронія звучить в словах одного з фінансових маґнатів (Otto Kahn), коли в добі повоєнних штрайків зауважує, що профсоюзи мають же 4½ мільйони членів, і колиб кожний член заощадив по одному долярові в тиждень — для організованого робітництва це 230 мільйонів за один тільки рік. Чому ж не могли би робітники перенести боротьбу на поле фінансове?

Справді, засоби тут були немалі; американські робітники і заробляли досить і досить навіть щадили. Але заощаджені гроші вкладали до капіталістичних банків, а відси очевидно дотичні суми йшли на користь капіталістичних підприємств. До тих самих банків впливали робітничі гроші і тоді, коли безпосередньо їх там не вкладали, тільки до щадниць, звичайних та фабричних, або до кредитових товариств, яких під той час (1923) було 86 з 38.000 членів і вкладів до 5.000.000. Навіть могутні резерви профсоюзів ішли цим шляхом, себто до капіталістичних банків, туди вливалися також засоби асекураційних фондів. Інакше й не могло бути, бо не було банків, які вели би широку активну політику в напрямі бажань робітництва. Дрібні установи цього робити не можуть. Не дивно, що профсоюзи ще до війни хотіли заложити власні банки, але думали тільки про порядкування існуючими грошевими засобами, а не про ширшу активність і дальше йдучу мету. Такі «мирні» банки очевидно не мали рації існування, як довго звичайні банки, капіталістичні, задовольняли робітництво. Інша річ, коли приступив сюди момент клясово-політичний, і в зв'язку з ним виникло в робітництві —

3) Невдоволення банковою системою капіталістичною, спричинене становищем з однієї сторони загалу фінансових кол, з другої організованого робітництва в цілості.

Криза 1920 р. найшла робітництво, зокрема кваліфіковане, доволі добре зорганізованим і сміливішим завдяки коньюнктурі воєнних та перших повоєнних років. Зате криза мала дуже гострий перебіг, бо надмірно розширений продукційний апарат не знаходив потрібного використання, зокрема з огляду на те, що після заспокоєння найнагальнішого товарового голоду збідніла Европа не була в силі і справді переставала купувати. Несимпатичний був характер політики підприємців, котрі при допомозі точних обчислень і статистик успівали тримати продукцію якраз трохи нижче запотребування та підганяли таким чином ціни вгору, зглядно держали їх високо, щоб відбити собі втрати чи забезпечити зиски, загрожені зменшенням обороту. Рівночасно в часі також аґрарної кризи і започаткування рестрикції Federal Reserve Board'ом доведені до краю консументи почали здержуватися від усіх не надто необхідних накупів. Консументський штрайк врешті приневолив

підприємців до зниження цін, але зате під кличем зниження собівартости, вони кинулися знижувати зарібну платню.

На перешкоді цьому стояли профсоюзи з колективними договорами, тому підприємці об'єдналися в могутні організації, щоб покористуватися влучним моментом для відновлення вільної конкуренції на ринку праці. Відкидали принцип колективних договорів з організаціями, з виключенням окремих умов з особами поза організацією, а навпаки заводили вільну умову індивідуальну: принцип open shop проти union shop.

Безробіття і так вже було дуже велике: демобілізація, наслідки заведення праці жінок і муринів за війни, далі обмеження продукції, врешті офензива підприємців. 6.000.000 безробітних! Штрайки були почасти тільки водою на млин підприємців, яким деяке обмеження продукції не було тоді таким небажаним. Американська Федерація Праці втратила $^1/_3$ своїх членів наслідком безуспішних штрайків та їх безвиглядности взагалі за даної ситуації.

Такі відносини мусіли захитати довір'я робітництва до існуючого господарського ладу і загострити відношення до підприємців, тим більше, що ці використовували зниження собівартости за рахунок зарібної платні не для зниження цін у користь загалу, не стільки навіть для раціоналізації власних підприємств, як для зиску. Змагання робітництва могли числити на симпатію загалу; обурення на банки і керуючі-фінансові кола спричинилося до заснування робітничих банків.

Відомо, що перевага фінансового капіталу в USA дуже велика. Декілька великих банкових домів, «приватних фірм», об'єднує в собі щось у роді грошового монополю — money trust — як це висловили в р. 1912 дослідники з Pujo-Komitee, встановленого Конґресом для розгляду цієї проблеми.

Сила фінансових маґнатів опирається не стільки на власному їх капіталі, як на пакетах акцій, зисканих при переводженні емісій, та не в останню чергу на чужі засоби, якими вони завідують. В тім числі дуже значні суми припадають на робітників, як вже була про це мова. А цих робітничих засобів, фінансові маґнати й банки вживали до акції протиробітничої. Вони експонувалися в боротьбі за знижування заробітної платні, та за open shop вони відмовляли в кредиті прідприємствам, доки не зменшили б платні, вони виповідали кредити підприємствам, якщо, напр., підчас друкарського штрайку, відмовлялися виключити організованих робітників, вони взагалі поборювали змагання професійних союзів.

4) Нехіть до капіталістичних банків за їх свідомо клясові виступи проти робітництва викликала в провідників робітництва бажання протиставити їм банкову організацію, перейняту зовсім протилежним клясовим змістом Це вже вимагало від робітництва і зрозуміння для плянових, на дальшу мету обчислених акцій взагалі і, крім того, ідейности та клясового освідомлення. Момент плянoвости в Сполучених Штатах справді сильно розвинений. До цього приводить робітника примус самому подбати про резерви на випадок

безробіття, хороб і т. д. І звичай переводити більші інвестиції шляхом т. зв. набувального кредиту, інакше фінансування консумції, приводить робітника до більшої пляновости, ніж би це було при доривочнім набуванню.

5) Нахил до більш плянової господарки, це тільки загальна психологічна передумова. Для її зреалізування саме в напрямі перенесення клясових змагань до фінансової ділянки потрібні ідейні моменти, отже клясова свідомість, уява про можливості, шляхи і цілі клясової боротьби та про значіння її засобів.

Неприхильний робітничим банкам німецький автор — Köhler — признає, що вони дуже добре надаються до притягання і нагромаджування робітничих грошей і дуже добре можуть вести фінансування штрайків. Але кілька програних штрайків вистачило б до повалення банку.

Слід признати, що дійсно банк не може фінансувати штрайків. Боєвими кличами не закрити дійсности, що фінансування штрайку — кредит споживчий, при тім дуже ризикований, а це перечить характерові банкового підприємства.

6) Конструктивні методи полягають на тому, що робітництво зміцнює пляново свої господарські позиції, вибудовуючи при тім нові з погляду робітничого господарські інституції. Справді, в американськім робітництві такий напрям порівнюючи дуже сильний, але зміст і дух дотичних зусиль не мусить бути такий угодовий і — «конструктивний», як би собі цього бажали противники робітничої кляси. Ідея клясової боротьби є вже керуючим принципом, а тільки спосіб змагань «конструктивний». Робітництво стрінулося з ворожнечею фінансових кол і пізнало їхню могутність та заразом необхідність опанування цієї сфери — отже робітничі банки мають бути спробою поборювання капіталістичного ладу в його центрі і то його власною зброєю. Важко зароблені гроші робітництва не мають розсіватися в обезсилюючих штрайках, тільки скупчені мають розмножувати стан посідання робітництва та збільшувати постепенно його вплив на щораз нові ділянки господарського життя.

Таким чином, ідеологічний момент клясової боротьби не має вести до зусиль, що противляться природному розвиткові господарських сил, тільки до використовування саме тих сил найдоцільнішими способами в згоді з основними принципами, що ними керується сучасний розвиток і стан господарства, покищо капіталістичного. Відси аналогія в способах господарської експансії при рівночасній протилежності її мети.

II. *Політика робітничих банків.*

Політика робітничих банків розвинулася на підставі та в дусі з'ясованих міркувань, при чому треба розріжняти засоби, техніку нагромадження капіталу і експансії, та ідейний чинник з погляду соціяльної мети.

Приклад дає історія робітничої акції на цьому полі в Norfolk, Virginia.

Воєнна коньюнктура дала робітникам змогу, повоєнна реакція — охоту до організації, але зорганізувалися рівночасно вже й підприємці, в т. зв. From Masters Association. Коли ж за кризи р. 1920 вигасли давніші колективні договори, ФМА заявила, що в будучому додержуватиметься засади open shop, а на штрайкові спроби відповіла зачиненням закладів, бо деяке обмеження продукції в добі збутової кризи підприємцям не було небажане.

Crescent Machine Comp. була одиноким підприємством, яке не могло ризикувати штрайком з огляду на хиткий стан своїх фінансів і високе задовження в банку. Ця спілка виступила з ФМА та погодилася на вимоги робітництва. Всі замовлення йшли тепер до неї, так що працювала по 24 години на добу. Але ФМА домагалася у вірительськім банку виповідження кредиту, оскільки Спілка не вступить назад до об'єднання; на цей випадок, навпаки, дали б їй значно вищий кредит. Банк (капіталістичний, очевидно) так і зробив. Покоритися жаданню ФМА значило вправді перетримати кризу при допомозі нових кредитів, але значило також задовжитись до безкраю і випустити таку рідку й сприятливу нагоду, як зосередження замовлень за відсутности конкурентів.

Інтерес робітництва йшов тут у згоді з бажаннями Спілки, бо залежало на удержанню праці для більшої кількости робітників. Тому за згодою Спілки з робітництвом інтервеніював тут Робітничий банк. Був це перший цього роду, заложений саме в р. 1920 Mount Vernon Sawings Bank, Washington. Він сплатив давній борг Спілки і уділив їй нових кредитів під умовою, що не припинить праці, хоч би ціни фабрикатів спали на рівень собівартости, що прийматиме на працю по черзі всіх безробітних членів професійного союзу і визнає ще деякі інші домагання робітництва. Успіх був дуже добрий, але криза надто гостра; повалила 14 підприємств дотичної галузі, та вкінці прийшла черга і на Спілку. Все таки профсоюзи заощадили 200.000 долярів, які були би мусіли заплатити, як штрайкові підмоги. Робітничий банк може дещо втратив на кредитах, уділених Спілці, але набув її недорого в конкурсі, змодернізував фабрику і вів дальше підприємство під зміненою фірмою, вже як власність робітництва.

Цей перший великий приклад інтервенції робітничого банку вказує виразно на продуктивність його політики: не підмоги і кредити для штрайкуючих, тільки нагода до праці та врешті опанування підприємством. Щоб удержати для своїх підприємств замовлення, професійний союз вислав свого голову в р. 1921 до Мексіка на панамериканську робітничу конференцію, і справді цей виєднав у президента Обреґона, заразом члена мексіканського профсоюзу машинобудівельників, замовлення, зокрема теж уряду, під умовою, що International Association of Machinists поручиться за якість фабрикатів. Не дивлячись на дешевші німецькі оферти, замовлення одержав профсоюз і, не маючи змоги полагодити їх цілістю у власнім підприємстві, роздавав також іншим, якщо вони приймали за те умови профсоюзів.

Подібно діяв другий, найбільший робітничий банк, Brotherhood of Locomotive National Bank of Cleveland, і набув таким чином копальні вугля Coal River, в часі вугільного штрайку в р. 1922. Штрайкуючим він позики не дав, і цікаво, що дав її не робітничий банк, а капіталістичний Harriman Bank, що стояв дуже близько до підприємців вугільної ділянки. Дав позику в сумі 100.000 долярів, підприємцям штрайк був тоді на руку і зразу підігнав ціну вугля до незвичайної висоти. Штрайк, очевидно, не лежав в інтересах робітництва, і тому поступовання Клівлендського банку було і з цього погляду правильне. Зате Банк набув копальні і в них безробітні гірники найшли працю, оплачувану на 1 дол. вище (тижнево), ніж у капіталістичних копальнях дотичної території.

Крім того, було подбано при вигідне мешкання, гігієну і зразкові влаштування, як церква, школа, театр, клюбові будови, парк і под. В копальні заведено наймодерніші машини, і збільшено було продукційну спроможність. Але збут вугілля йшов тільки до кооперативних організацій в околиці, при чому обороти постійно зростали.

Таким чином, робітничі банки зміцнювали господарські позиції, одначе жадали залишення анархічних штрайків, щоб, значить, поодинокі робітничі організації могли пускатися до штрайків тільки за згодою центральної організації, тільки в обороні принципових справ; рішав тут виконавчий комітет АФП. З перейманням підприємств банки були дуже обережні та часто навіть відкидали того роду пропозиції. Надто приспішене переймання підприємств в добі несприятливої коньюнктури могло легко вести до втрат, зокрема за відсутністю широкого господарського розгляду в підприємничих питаннях. Тому система й політика робітничих банків мала поступово дати робітництву, зокрема його провідникам, дотичний розгляд у торгівлі, в промисловості та на грошовому ринку. Тут зокрема старалися надломити монопольне становище капіталістичних великих банків. Для цього зосереджували в себе робітничі вклади, які згодом спрямовували до промисловости, щоб опановувати поодинокі підприємства шляхом набуття більшости акцій. Або, даючи підприємствам позики, вдовольнялися застереженням корисних для робітництва умов, щоб, наприклад, кредитоване підприємство визнало профсоюзи і колективні договори, щоб забезпечило постійність праці робітникам тим, що при знижці цін наперед знижувало би дивіденд, а тільки в останню чергу зарібну платню, що не взяло би участи в загальнішім виключуванні робітництва з праці, себто — коли б якесь об'єднання підприємців проголосило льокавт і под.

Набування акцій має поза вагою доходового джерела тільки тоді значіння для робітництва, коли вдасться зискати таким чином більшість. Ледви чи можна припускати, щоб підприємці так далеко йшли в своїй прихильності до робітництва; більша правдоподібність, що навіть до зискання кваліфікованої меншости не радо робітників припустять. Інша річ, коли засоби робітництва пляново скеровує робітничий банк туди, де можна досягти успіху, і, таким чином, не допускає до марнування фінансової сили робітництва.

Ідейну сторінку робітничі банки мусіли підкреслювати, бо такі успіхи, як перейняття підприємств у з'ясованих уже випадках, ніяк не слід уважати чимсь частим і реґулярним. Навпаки, не може бути підстав оптимістичного припущення, що робітничі банки принципово давали б більш користи і акціонерам і вкладачам, ніж могутні капіталістичні банки з широкими зв'язками і довголітнім досвідом. Коли ж робітник має з ідейних мотивів укладати свої гроші все таки до робітничого банку, хоч би з того мав не більші, а то й менші навіть вигоди, то очевидно треба ідейний момент підтримувати не лише словами, але і фактичним напрямом ділової політики. У випадку, наприклад, опанування копалень Coal River, ідейний характер проявився в підвищенню платні, в гігієні, школах, клюбах і т. д., значить і поза фактом самого здобуття господарської позиції. Необхідність зважати на цю ідейну сторінку може зрештою ослаблювати боєву силу робітничого капіталу, але все таки переймання підприємств ще порівнюючи найсприятливіший випадок погодження всіх мотивів, які тут приходять на увагу, так матеріяльних, як і клясово ідеологічних та загально ідейних.

Коли ж нема відповідної нагоди до опанування капіталістичних підприємств, то тут висовують інші шляхи для підтримки соціяльного господарства. Але в Америці менше до того нагоди, бо споживчо-кооперативний рух не набув високого розмаху, підприємств близьких робітникам є мало, мало навіть державних і комунальних і ще менше здається бажання збільшувати їхню кількість.

Проте американські робітничі банки підтримували і державні підприємства, якщо це вдаряло по їх клясових противниках і дійсно виходило на більшу користь загалу. Наприклад, перша велика підписка бондів (обліґацій), в якій взяли широку участь робітничі банки (на суму 2½ мільйони дол.), була для збудування державних елєваторів і млинів у North Dakota, як конкуренційного підприємства проти великих акційних спілок. Великі банки саме тому відмовились фінансувати це, зрештою першорядне, підприємство через наведену тенденцію; це зробили робітничі банки.

Подібно підтримали вони сільсько-господарські кооперативи, яким, як конкурентам капіталістичних підприємств, відмовляли звичайні банки кредитів.

Врешті і фармерам у North Dakota помогли робітничі банки, коли капіталістичні відмовили їм в кредиті підчас дуже низьких збіжжевих цін. Кредитова поміч робітничих банків визволила фармерів зі скрути і зискала від них пізніше вклади для робітничих банків.

Наведені приклади вказують на загальне ідейне забарвлення політики робітничих банків і поза ідеологією клясової боротьби та інтересами самого тільки робітництва. Крім того, слід зазначити, що кредитовані підприємства не тільки мусять прийняти умови профсоюзів і добре відноситися до робітництва, також і неорганізованого, але що вироблятимуть безперервно необхідні дібра, не люксусові, в якнайбільшій кількості і по найдешевших цінах

зате зі швидким оборотом. Посередницькій торгівлі, люксусовій промисловості й торговлі та ґрунтовій і біржевій спекуляції в кредиті очевидно відмовляли.

Розвиток робітничих банків у Америці та в Німеччині.

Передумови для успішного розвитку робітничих банків у Америці були: сильні організації робітничі, достаток засобів, клясовий та ідеологічний розмах в конструктивнім напрямі, відсутність поважних перешкод. Початкові успіхи додавали охоти. Коли в перших двох роках заложено тільки по два банки (1920-21), то в дальших роках це число щораз подвоювалось. Початком р. 1924 є вже в USA 20 робітничих банків, та в стані організації других 20 — це за 3 роки! Вже в половині р. 1923-го 68 робітничих організацій звертається до старих робітничих банків з проханням про пораду й допомогу при закладанні для них нових банків. Коли ж урядові чинники кладуть перешкоди, то кілька профсоюзів купує більшість акцій вже існуючого звичайного банку і переорганізовують його на робітничий банк. Майоризованням здобувають і в інших місцевостях колись приватні банки і контролюють два великі банки (крім менших): Empire Trust Co, New Jork і Commercial National Bank of Chicago.

В багатьох містах стараються дістати звання National Bank'ів, бо це притягає клієнтів (сирітська безпека!) і додає престижу (емісія банкнот, але з цього права мабуть не користали). Зате неможливо потім переводити емісії цінних паперів, тому в цих, а зрештою і в інших випадках, уживають зручного й поширеного в Америці способу: закладають тісно зв'язані з матернім банком Investment Companies і через них полагоджують емісії та контролюють інші банкові чи промислові підприємства.

В р. 1925 досягають робітничі банки кульмінаційної точки розвитку. 35 банків з поверх 100 мільйонами дол. усіх засобів (11 міл. капіталу власного), 2 великі банки в їх контролі з 90 чи навіть поверх 100 мільйонами дол., 7 Investment Companies теж зі 100 мільйонами. В стадії заложення 17 дальших банків. Дехто відгадував фінансову могутність усієї системи робітничих банків на кругло — мільярд дол., що трудно провірити точніше. Нещасний для банків рік 1921 (впало їх 365 з 96 мільйонами боргів) на робітничих банках, що були саме в початковім розгоні, не відбився. З двох банків в р. 1920 з капіталом 1.200.000 дол. зросла кількість Р. Б. на 33 в р. 1927 з 125 мільйон. усіх засобів.

В кожнім разі розмах був справді могутній і, здавалось, виправдував оптимістичні надії, що їх покладали на цю конструктивну форму клясової боротьби. Одначе слід завважити, що проти капіталу робіт. банків, разом не більше міліярда дол. самий тільки National City Bank мав у р. 1928 7—9 мільярдів усіх засобів

В Німеччині щойно весною 1922. заложили християнські профсоюзи робітничий банк, названий потім «Deutsche Volksbank» в

Essen, а в слідуючому році виник банк «вільних» (не конфесійний) профсоюзів: «Bank der Arbeiter, Angestellten & Beamten, A. G., Berlin».

Останній розвивався добре, і він найбільше репрезентаційний.

Він розвився поволі, бо по інфляції засоби робітництва були вичерпані, але його зріст систематичний. Це уможливлено й тим, що в Німеччині не закладає собі кожний профсоюз по вподобі робітничі банки, а ця справа зосереджена. Зосередження можливе, бо банк може закладати філії по цілій Німеччині, що в Америці трудніше.

Розвиток не припинився до останнього моменту, що тим помітніше, що під той час в Америці вже голосно заговорили про кризу робітничих банків, добачаючи в тім не тільки явище поодиноке й відірване, але й подекуди «банкроцтво» дотичного принципу взагалі.

Криза робітничих банків в Америці.

Дані щодо розвитку в останніх роках виявляють зменшення і кількости робітничих банків і засобів, якими вони оперують: 36 банків зі 127,3 міл. кінцем 1926, в половині р. 1927 вже тільки 33 банки зі 124,7 міл. Безпосередньою причиною зменшення була невдача саме найбільшого з них — Клівлендського. Виріс він дуже скоро, і це не вийшло йому на добре. Його керовники пустилися до спекуляцій, яких і звичайний банк не повинен робити. Спекулювали ґрунтами, копальнями й под., унерухомили засоби участями в капіталістичних зрештою підприємствах, до того ризикованими, потерпіли по всім тім важкі втрати і навіть мусіли прохати допомоги в прив. капіталістичних банків. Ці не відмовили помочі, банк витягнувся з труднощів, але цілий цей епізод коштував дорого з боку матеріяльного, та й не менше з морального.

Історія з Клівлендським банком затрясла системою робітничих банків і внесла деморалізацію до профсоюзів. Але це мабуть тільки найяскравіший, але не одинокий приклад і покажчик того, що в системі щось зіпсувалось. Справді, на з'їзді АФП в р. 1927 виконавчий комітет вважав потрібним остерегти перед дальшим поширюванням робітничих банків, поки не буде обслідувано поважно їхнього положення. Виринає питання, чи дійсно це принципова криза, чи тільки хвилева затримка. Для тих, хто чекав основного перетворення господарського ладу чи революціонізуючих наслідків розбудови робітничих банків, це, очевидно, важка криза, але і взагалі важно розглянути загальніші причини тієї хвилевої чи основної невдачі, бо і по відкиненні Клівлендського банку засоби робітничих банків не виявляють вже помітного приросту, тоді як в інших, капіталістичних банках, в зв'язку з великою коньюнктурою амер. господарства, вклади зростали значно більше.

Вже американська коньюнктура, що значно піднесла рівень життя робітників, згасила почасти опозиційні настрої в ідейно

не так уже сильного робітництва; але можна подати конкретні моменти.

1) Головні носії робітничих банків у Америці, як і деінде, очевидно профсоюзи. А ці в останніх 5-ти роках потерпіли тільки втрату щодо числа членів. Чи тільки невелику, хоч постійну, як подає директор німецького робітничого банку, чи, навпаки, велику, як подає радянський автор (Виленкин) на підставі промови секретаря АФП на 47 з'їзді АФП в жовтні 1927 в Los Angeles. Зменшення настало і в залізничників і конфекціоністів, які не належать до АФП. З поверх 4 мільйонів в р. 1920 впало членство на 2,8 в р. 1927.

Криза р. р. 1920-21 пояснює зменшення, але ж 1923-26 підйом, значить причини тут також ідеологічні: нереволюційність, компромісовість, зле зрозумілий «конструктивізм», нехтування некваліфікованими. Погіршення в сенсі ідеологічнім відбилося посереднє на розвитку робітничих банків, отже взагалі треба це навести теж, як одну з прямих причин.

2) Відсутність стремління до господарсько-політичної мети (безпрограмовість) руху, відсутність зрозуміння соціяльного господарства власних підприємств, кооперативних, загальнокорисних. Не вистачає відповідних контраґентів. Більшість робітництва не займає неґативного становища до капіталістичного ладу. Питання, що актуальні в Европі, не є ними тут, у країні господарського розмаху і порівнюючи високого життєвого стандарду в організованого робітництва.

Початковий ідейний розмах далі потроху розгубився.

Значить, треба констатувати кількісне і якісне ослаблення тих, що з природи речі є носіями системи робітничих банків.

Дальші причини застою чи кризи в ній є більш технічного характеру:

3) Скорий зріст засобів пояснюється, в початках, тільки тим, що профсоюзи і робітники переводили свої вклади з інших банків до робітничих. Коли це вже відбулося, загальний зріст вкладів мусів діятись поволі з заощаджень робітничої кляси. Вкладали до робітничих банків і приватні люди, але й це в більших розмірах могло діятись тоді, коли обурення на капіталістичні банки було велике, бо тоді політика робітничих банків загалові симпатична. Коли ж відхлинула ідейна хвиля — чого мав укладати сюди неробітник, хоч і не-сторонник трестів, haute finance і под.?

4) Робітничі банки обслуговували з особливою увагою і на корисніших умовах малозаможніх людей. Але з часом капіталістичні банки перейняли від них і ці методи; вони й щадниці робили дальше сильну конкуренцію. В цім відношенні «ціла країна повна робітничих банків, хоч би і без цієї назви» — висловився хтось на засіданні управи робітничого банку.

5) На шкоду робітничим банкам була розірваність системи. Майже кожний сильніший союз бажав власного банку. Більші робітничі осередки мали по кілька таких банків — непотрібна кон-

куренція. В'язаність на дотичний профсоюз теж виходила на шкоду. Залежність від внутрішніх спорів і боротьба напрямів і осіб. Однобічна в'язаність не дозволяла також вирівнювання ризика: коли був штрайк в дотичній галузі, банк втрачав велику часть вкладів і міг легко попасти в небезпеку. Тут бажані були порозуміння профсоюзів, але тільки деякі вийшли на цей шлях; наприклад, місцеве об'єднання профсоюзів з АФП в Ню-Йорку заложило спільними силами Federation Bank & Trust Co of New York, але ця подія виїмкова. Труднощі з закладанням філії теж може перешкоджали концентрації, але взагалі концентрація потрібна, як і в приватно-капіталістичнім банківництві.

Всі тут наведені моменти причинилися до того, що розвиток робітничих банків у Америці з часом ослаб.

III. *Приватна економія робітничих банків.*

Особливість робітничих банків, як явища соціяльного, зовсім ще не мусить мати за наслідок принципові особливості приватно-економічні. Ідейний момент не може перейти до денного порядку над господарською дійсністю. Ті самі господарські закони, ті самі принципові засади організації та ділової політики, що відносилися до інших банків, відносяться також до робітничих, поки ці останні діють у тім самім економічнім ладі та послуговуються способами тут найдоцільнішими. Проте особливий характер робітничих банків ставить деякі особливі вимоги до їх організації та політики, які треба розглянути.

З а с н у в а н н я. Фундатори робітничих банків — профсоюзи або рідше їхні місцеві чи навіть цілодержавні об'єднання. Заснування не вимагає ніяких особливих формальностей, бо формально робітничі банки нічим не ріжняться від інших, акційних здебільшого, банків. Уряди звичайно не робили перешкод, а коли й робили, то під претекстами, яких могли вживати і супроти неробітничих банків, наприклад, що в даній місцевості вже досить банків, що нема відповідно кваліфікованих сил і под. Закид, що заложення якраз робітничого банку є небажане, бо шкідливо могло би вплинути на загострення клясових антагонізмів, стрічається може в пресі, але не в практиці урядів. Словом, формально основницька дія має аналогічний перебіг, як у звичайних банків.

Річевий бік заснування виявляє деякі особливості, коли, напр., профсоюз старається задержати тільки 51% акцій, а решту розмістити між робітниками-одиницями, а то й між людьми, неприналежними до робітничої кляси.

Але ж це особливість американських заснувань взагалі, а не спеціяльно робітничих.

Робітничі банки виникають також перейняттям уже існуючого банкового закладу, чого вживали зокрема в Америці тоді, напр., коли уряди ставили деякі перешкоди. Але траплялося це і в інших випадках, подібно як і у банків капіталістичних. Простішим шля-

хом було тут закупити зразу цілий банк, але це рідкий випадок, а в практиці, звичайно, можливо тільки поступово набути більшість акцій. Перші американські робітничі банки поступали тут обережно і зручно (напр., Mount Vernon Savings Bank). Дотичний профсоюз укладав свої гроші у великім вашинґтонськім банку National Commercial Bank і досяг того, що одержав там для голови і скарбника союзу місця в надзірній раді, вистудіював через них організацію і техніку банкової справи — все це протягом р. 1919. В слідуючім році приступив до заснування власного банку, при чому Nat. Com.B. очевидно не відмовив помочі. Але й потім Союз купував акції вашинґтонського банку так довго, поки їх більшість не перейшла в його руки а з тим і контроля над банком. В способі творення робітничих банків через переймання, чи точніше опановування існуючих банків поза більшою може обережністю, нема нічого дуже відмінного від тактики в аналогічних випадках капіталістичних банків.

Керовництво. Спочиває в руках фахових сил. На керуючих місцях фахівці, вишколені в чужих банках, або просто функціонарі, які з ідейних мотивів перейшли з інших банків до робітничих. Провідники робітничого руху старалися, в початках, набути фахового досвіду в чужих банках способами, про які була вже мова.

Юридична форма. Здебільшого акційна. Деякі старші установи творилися на зразок щадниць і кредитових кооперативів і приймали також дотичну форму. Але переважно є це акційні банки; бо з огляду на більші розміри і ширшу діяльність ця форма вигідніша, зокрема для експансії та опанування підприємств, але і з загальніших міркувань, аналогічних до тих, з яких акційну форму вибирають капіталістичні банки з подібним розміром, діловеденням і обсягом операцій.

Загальні принципи діловедення. В капіталістичних банках це засади безпеки, ліквідности та оплатности; вони важні і для робітничих банків. Очевидно, робітничий банк не може собі дозволяти негосподарних трансакцій, не може навіть оперувати без зиску, але найвищою метою не є зиск, тільки підтримка інтересів робітництва. Тут треба мабуть розріжняти, чи контраґентом є хтось з робітництва, чи стороння особа або фірма. Немає причини, чому робітничий банк не мав би стреміти до якнайбільшого зиску в трансакціях зі сторонніми капіталістичними підприємствами. Навпаки — принципово ніби немає сенсу задля досягнення зиску давати дорожче свої викони робітникам. Але робітник виступає в подвійнім характері: як контраґент і як акціонер, при чому в конкретних випадках ці дві прикмети можуть розходитися: інший робітник дає вклади, бере позики і т. д., тоді як робітник-акціонер може й не користується послугами банку. Той перший може й має акцію, але ця власницька функція дуже слаба проти другого, що акцій має багато. Робітники могли би жадати розподілу всього прибутку на них, як контраґентів, себто, щоб банк давав їм послуги дешевше, майже по собівартості. Отже банк мусить досягати зисків

не для того, щоб платити високі дивіденди тим самим робітникам, тільки для зміцнення своїх резерв і для акумуляції капіталу.

К а п і т а л. Акційний в першу чергу. Передусім постачають ним підприємство самі його фундатори, профсоюзи чи споріднені організації. Але тут знову проявляється типова американська риса, коли, американські профсоюзи задержують тільки 51% акційного капіталу — контроля! — а решту розпродують. Правда, що в першу чергу членам союзу, поодиноким робітникам, тому номінал акцій низький — 10—50 дол. навіть, та ще й часто сплатний на рати. Але акції продається і стороннім особам! Тому, і в дусі зрештою американського способу думання в господарських справах, робітничий банк виплачує дивіденд, лімітований звичайно на 7—10%, але европейські капіталістичні банки, великі навіть, платять часом зовсім не більше, а то й менше. В практиці бувають і вищі дивіденди в робітничих банках, але тоді частину зиску понад визначену межу розподіляють між акціонерами і в к л а д ч и к а м и.

Високі порівнюючи дивіденди очевидно вимагають пильного приложення при поодиноких операціях засади оплатности. В Америці це простіше, бо мало контраґентів робітничих чи соціяльних підприємств. Робітничі банки мають більш до діла з капіталістичними. В Німеччині скорше навпаки — тут інший господарський світогляд. Тому тут не дивіденди на першому місці, а з головних загальних принципів ділової політики не оплатність, а безпека і ліквідність.

О б с я г о п е р а ц і й робітничого банку аналогічний назагал до обсягу операцій інших акційних банків. В Америці, як і в Німеччині, це тип менш-більш універсального банку. З пасивної сторони тут приходять на увагу передусім вклади. З активних операцій позики в ріжних формах, набування цінних паперів, чинність емісійна. Крім того, робітничі банки полагоджують платничий оборот і виконують комісійні доручення клієнтури і под. Це тільки головні напрями; детально можна вичислити більше родів операцій, кінчаючи інформаціями і порадами для клієнтів, що мають тут ще більше значіння, ніж у банків з відмінною клієнтурою.

В к л а д и. Вкладчики: профсоюзи, їх члени — робітники, соціяльні господарства, але вкладчиками в робітничих банках бувають і сторонні особи. Досить згадати лише Клівлендський банк, де 75% вкладів походило від сторонніх осіб; в іншім випадку навіть 86%, з чого половина зовсім не від робітників. Чи вкладали вони свої гроші до робітничих банків з ідейних мотивів, чи тому, що в робітничім банку вклади ліпше безпечені, чи врешті з причини особливих користей, як краща обслуга, вищі відсоткі з вкладів, участь вкладчиків у зиску — в кожнім разі такі неробітничі вклади в Америці бували часто. Одначе, протилежно до американців німецькі робітничі банки не радо приймають вклади від сторонніх осіб: вони бояться, що з цього приводу ті сторонні особи можуть досягти впливу на керовництво банку, а зокрема також ставитимуть вимоги і до

одержування кредитів від робітничих банків, яким це може бути зовсім не на руку з ідеологічних мотивів. Так чи інакше вклади від сторонніх осіб не є чимось типовим і не грають надто важної ролі для дотичної політики робітничих банків.

Перша і найважніша група — вклади профсоюзів. Вони ростуть з ростом робітничого руху взагалі та профсоюзного зокрема: аналогічно падають зі зменшенням кількости членів профсоюзів. Але гроші профсоюзів служать передусім засобом клясової боротьби в господарській ділянці. Вони тому, мають тенденцію дуже короткоріченцеву. Вистачить більшого штрайку, щоби профсоюз вибрав вклади для уділювання підмоги своїм членам. Подібно при льокавтах і взагалі боротьбі та ще при несприятливих оборотах господарської коньюнктури і безробіттю. При тому боротьба або її наслідки легко поширюються на сусідні области й галузі, а рівночасно внески членів профсоюзів сильно зменшуються.

Проти небезпеки наглого вибирання вкладів робітничий банк може забезпечитись розложенням цього ризику чи вирівнянням в просторі і часі. Себто, в ньому мають зосереджуватися вклади найріжніших профсоюзів з ріжних околиць. Тоді, у випадку безробіття в одній галузі, чи в однім районі залишаються вклади з других. Правда, що це можливе тільки для банку, закладеного центральною організацією профсоюзів, а значно вже трудніше для банку одного тільки профсоюзу, як це буває часто в Америці.

Дальшим протизасобом є притягання вкладів від ріжних підприємств, ведених робітниками, чи взагалі підприємств соціяльних. Підчас господарської депресії в робітничих банків спостерігається високе напруження, бо робітництво тоді мало заможнє, а його організації теж, та ще й штрайки тоді мало надійні. Навпаки, інші банки в таку добу ліквідніші, бо промисловість не вимагає високих кредитів. Таке протиставлення може надто далеко йдуче, але все таки робітничі банки повинні зрівноважувати односторонність профсоюзних вкладів з інших джерел, передусім від підприємств, які стоять близько до робітничого руху, або до інших підприємств соціяльного напряму. Тоді вирівняння до певної міри можливе. Правда, що при довшій кризі і такі підприємства теж попадуть у важке положення, бо й вони опіраються на робітничі кола. Але відплив їхніх вкладів не такий скорий, а зрештою вони продукційних засобів здебільшого не виробляють, а тому в часі кризи не ставлять таких високих вимог до працюючих з ними банків, як інші промислові підприємства.

Друга катеґорія вкладів — це вклади поодиноких робітників і близьких їм осіб. Притягання саме таких вкладів має бути одним з найважніших завдань робітничого банку. Притягаючи їх, робітничі банки виконують важну народньо-господарську чинність, витягають невжиточні, інакше — «скриті», гроші дрібних, недовірливих і далеких може від економічної раціональности людей. Заразом робітничі банки цим забезпечують собі доволі велику суму вкладів і виконують своє ідеологічне завдання. Виховання до ощадности

ведуть робітничі банки ріжними засобами, напр., дають трохи вищі відсотки, признають вкладчикам участь в зиску, комбінують — це вже тільки в Америці — банкові операції з асекурацією, а саме вкладачам означеної місячної суми на щадничім рахунку зараховують дотичні відсотки, як премію на життєву асекурацію. Таким чином, робітничі банки стараються притягти якнайбільше вкладів, щоб масовість вирівняла невигоду малих розмірів вкладів і меншу їх тривкість. Навіть в такім багатім порівнюючи центрі, як Chicago, середній вклад в 4 робітничих банках виносив тільки 22,73 дол. А загально це гроші дуже «споживчого» характеру і відпливають при несприятливій коньюнктурі значно швидче, ніж, напр., щадничі суми публічних щадниць і приватних банків у Німеччині. Масовість трохи вирівнює, але назагал робітничі банки мають тут слабшу позицію і тим більше мусять звертати увагу на ліквідне вживання дотичних засобів. Однобічність вкладової справи — слабе місце в їхній системі.

Випуск облігацій ледви чи доцільний для робітничих банків. З технічного погляду це спосіб дуже добрий; для банку це — невиповідальний, перед установленим річенцем, довготерміновий вклад. Для клієнта ріжниця між облігацією і вкладом, хоч би на довший термін, головно в тім, що вклад він може виповісти, тоді вкладчик одержує повну — номінальну — суму вложених грошей назад; облігації грошодавець виповісти не може перед річенцем, а коли бажає дістати гроші передчасно назад, то мусить продати облігацію по курсовій ціні. Відси обов'язок, правда не юридичний, для банку дбати про те, щоб облігації можна було продавати прямо йому чи на біржі, та щоб їх курс надто не хитався і не падав. В данім випадку робітничий банк мусів би мати тісніше відношення до біржі. Але важніше те, що робітники не мають багато таких засобів, які могли би в'язати на довгий час.

Активні операції. При активних операціях робітничі банки мусять мати на увазі, що робітничих грошей не сміють пускати в небезпечні операції і хочби можна було сподіватися на вищі зиски. Склад клієнтури і ідеологічний підклад вимагають рішуче максимальної безпеки довірених банкові засобів. Тому песимісти думали, що робітничі банки хіба тільки зможуть укладати свої засоби в довготермінових цінних паперах і то сталовідсоткових, а кредитів уділяти не зможуть, бо уділяти робітникам — це ж буде кредит споживчий, а уділяти торгівлі й промисловості — це вимагає великих засобів, зв'язку з біржами, широкої сітки філій та платничих контор; а коли з причин недосконалости всього цього «замерзнуть» деякі кредити, змобілізувати їх шляхом емісії акцій чи облігацій не буде можливо, бо робітничий банк і емісійний дім — це не дасться погодити.

Розвиток не тільки американських, а і німецьких робітничих банків не виправдав того песимізму; німецькі робітничі банки мають філії та платничі контори, мають зв'язки з біржами, право прий-

мання депозитів і вкладів, торгування на біржі. Вони займаються ріжними операціями, правда, не дуже ризиковними й не спекулятивними та обмеженими до потреб своєї клієнтури. Подібно й американські, хоч спокуса там більша, і навіть не один банк прогрішився.

Позики. Це головна активна операція робітничих банків. Вони її теж мусять вести обережно і на купецьких умовах. В деяких американських роб. банках позичкова політика мало відріжняється від позичкової політики інших банків, уділювання позик може мати за ціль вплив на кредитовані підприємства в напрямі прихильнім для робітництва, або навіть їх опанування. Це не діється проти купецьких засад, так що ідеологічний момент тут не перечить, тільки доповнює. Подібно уділяють робітничі банки кредити тим підприємствам, які годяться зламати солідарність з іншими підприємцями в добі штрайків. Це заощаджує профсоюзам штрайкові підмоги і є добрим інтересом для них, але не зокрема для банку, коли би підприємство не могло надалі удержатись. В таких випадках мусів би мабуть профсоюз дати відповідну ґарантію.

Робітничий банк взагалі має давати кредити продукційні. Ідеологічний момент небезпечний тут часом і тому, що банки позичають підприємствам, їм близьким з погляду робітничих інтересів чи взагалі соціяльного характеру. Але ж такі підприємства чекають і навіть вимагають від них більших вигід і більшої вибачливости. Відси в скрутніші часи небезпека «замерзання» таких кредитів.

Більше в позитивнім напрямі відбивається ідеологічна особливість робітничих банків при кредитах особових без забезпечення. Вони встановляють відсоткову ставку неоднаково: нижчу для кооперативів і для членів профсоюзів; краще знають відносини своїх клієнтів і тому можуть їх кредитувати навіть тоді, колиб для кожного іншого банку це було вже надто ризикованим. Цікаві тут дрібні позики американських робітничих банків (10—30 дол.) за порівнюючи низький відсоток, але з продуктивним характером, правда, в трохи ширшому розумінню. Наприклад, позика на закуплення вугля вліті, коли він дешевий; позика на закуплення предметів довшого користування, які інакше робітник мусів би купити на сплатовий кредит, і значно дорожче. Тим впливають робітничі банки на раціональну калькуляцію, а заразом мають доволі певну запоруку повернення грошей, чого немає в звичайних споживчих кредитів. Таких кредитів велика кількість, але разом це сума зовсім невелика через їх дрібні розміри; також не дають вони помітних прибутків.

Зіставляючи разом характерні риси позичкової політики робітничих банків, слід прийти до висновку, що не тільки не є вони джерелом значніших прибутків, але що й небезпека незаплачення в час позики в них не менша, ніж в багатьох капіталістичних банках. Правда, відпадають тут спекулятивні авантури і надто тісний зв'язок з великою промисловістю, але з другого боку, ідеологічна в'язаність теж не дозволяє свобідного вибору об'єктів кредитування і додержування умов з повною суворістю.

Операції цінними паперами. Особливо часто провадяться в американських робітничих банках. Вони, очевидно, посередничають своїм клієнтам вкладанням вільних засобів у цінні папери, дають їм потрібні поради фахові й ідеологічні щодо вибору паперу, виконують дотичні доручення на біржі, взагалі переводять широко операції комісійні. Коли вклад клієнта дійде до 500 дол., вони обов'язково пропонують йому помістити ці гроші до цінних паперів, розуміється й радять, до яких саме. Тут зрештою впливає не тільки ідеологічний мотив, але ще сильніше огляд на безпечну дохідність. Правда, що американські інвестові спілки тим головно ріжняться від старшого типу англійських інвестових трестів, що набувають цінні папери не тільки для дохідности, але й для зискання заразом контролі над дотичними підприємствами. Значить, купують в значній мірі акції. Але робітництво не хоче надто ризикувати, і банки, хоч уживають якраз інвестових спілок до розміщування цінних паперів, до власних емісій і до добування контролі над підприємствами, проте мусять спрямовувати робітничі засоби передусім до сталовідсоткових паперів. Облігації мають ліпший збут, ніж акції. Безпечна дохідність у першу чергу, висока дохідність взагалі — в другу, а дальше вже також ідеологія.

Робітничі банки мусіли рахуватися з настроями й нахилами робітничої публіки, і зрештою самі були приневолені дивитися на дохідність цінних паперів, щоб мати змогу платити вищі відсотки з вкладів дрібним клієнтам. Переводили емісії навіть на спілку з капіталістичними банками. Проте дбали, по можливості, також про ідеологічний бік справи, при чому емісії, як і здобування більшости акцій переводили по всіх правилах банкової техніки і капіталістичної ділової політики. Всі такі операції або давали також ідеологічні успіхи, або, принаймні, дуже корисно впливали на дохідність, але зате некорисно на ліквідність, що нераз ставало дуже небезпечним.

Взагалі ж робітничі банки вели емісійні операції дуже солідно та поборювали несолідне закладання нових банків, яке, на думку державного прокуратора, лише в р. 1924 заподіяло втрат на мільярд долярів.

Індиферентні діла. Важні тут комісійні операції в цінних паперах, згадані в іншім зв'язку. Важне далі посередництво в розплатах. Дуже гарно організований переказовий оборот, напр., у банків Amalgamated Clothing Workers of America. Названі робітничі банки зробили за перші 3 роки свого існування 300.000 переказів на суму 10.000.000 дол., рахуючи 7% коштів. Але тут певно діяв момент ідеологічний. Подібно в Німеччині говориться про високу корисність зосередження переказового і взагалі платничого обороту робітничих організацій і соціяльних підприємств у робітничих банків. Одначе досліди з банкової калькуляції, зокрема в Америці, виявили дуже сумнівну оплатність посередництва розплати, почасти навіть їхню втратність. Посередня користь очевидно тут є, — притягання клієнтів, яким те посередництво необхідне.

Широка організація переказового обороту поза посередньою корисністю для підприємства, ледви чи сприятлива, одначе для ліквідности це, безумовно, плюс.

Ліквідність. З міркувань про характер вкладів у робітничих банках, з однієї сторони, а, з другої, почасти і в зв'язку з їх позичковою політикою випливає вимога вищої, ніж у звичайних банків, ліквідности, стараннішої в тім напрямі політики. Стихійність відпливу робітничих вкладів в добі кризи приневолює до цього. Наслідки неготовости робітничих банків до негайної виплати були б незвичайно прикрі і з ідеологічного погляду. Погляд на балянси німецьких робітничих банків показує, що, справді, ліквідність у них висока, зокрема в берлінського.

Того досягли німецькі робітничі банки (про американські немає точніших даних) почасти може навіть коштом ідеологічних вимог. Тому, що позичкові операції не досить ліквідні, банки мусять тримати дуже великі суми в інших банків, що з боку ідеологічного дуже некорисно, мало дохідно, але необхідно. Поки робітничі банки не мають самі змоги розмістити свої засоби по відповідних підприємствах, щоб і ліквідність не була загрожена і моментів ідеологічних це не вражало, так довго мусять тримати вони значні суми в капіталістичних банках. Колиб взаємно вкладали гроші один до одного на біжучий рахунок, то це не мало би ніякого сенсу, однаково було б держати ті гроші готівкою в касі. Зрештою також вимоги переказового обороту примушують держання частини сум в інших банках.

Безпека. В значній мірі зв'язана з ліквідністю, яку можна називати безпекою якогось вищого ступеня. Бо ліквідність значить не тільки, що безпечно, але й що хутко дається перевести в гроші. Та є ще позиції в балянсі, яких не зачисляють до ліквідних, передусім «боржники». З балянсів німецьких робітничих банків видно, що величезна більшість боржників — це забезпечені, криті позики. Це в звичайних банках не буває. Крім того, тут добре відомі особливі відносини клієнтів. Також при виборі банків — взаємників треба тут мати велику обережність. Тому робітничі банки в Німеччині закладають собі навіть окремі довірочницькі та ревізійні товариства у виді дочерніх підприємств. Безпека назагал вдоволяюча.

Оплатність американських робітничих банків очевидно висока, коли можуть виплачувати по 12,4% дивіденду (1920-22), але ближчих даних і балянсів не маємо. В німецьких робітничих банках, які вживають менше капіталістичних способів, оплатність більшого банку теж висока, бо відношення свого до чужого капіталу з цього погляду дуже сприятливе. Але добуточність, дана відношенням чистого зиску до всього капіталу, що працює в підприємстві, зовсім не така висока*).

Балянси німецьких робітничих банків за р. р. 1926—27. дозволяють аналізу поодиноких позицій та їх взаємовідношення. Деякі

*) Добутковість тут назва неточна; до зиску треба би дочислити відсотки на чужий капітал.

речі можна прямо вичитати з балянсів, напр., забезпеченість у боржників, відсутність консорційних операцій и под.; інші треба вираховувати. Ліквідність вираховується тим способом, що до ліквідних засобів зачислено: I ступеня — готівка, належності в банках, векслі; II ступеня — цінні папери, ломбардні і под. кредити. Порівнянням зі сумою зобо'язань сплатних до 7 днів одержуємо (в відсотках) т. зв. робітбанківську ліквідність (I) і загальнобанківську (II). Але так поступає тільки один автор*), спеціяльно для робітничих банків. Поза тим у фаховій літературі беруть суму всіх недовготермінових забов'язань, не тільки 7 денних, і вичисляють (звичайну) ліквідність I. і II. ступеня. Для порівняння взято тут пересічні числа з балянсів шести неробітничих банків, вибраних навмання з часопису, з приблизно рівними капіталами. Їх пересічна ліквідність вища ніж пересічна обох робітничих банків, але нижча ніж у більшого. Та треба мати на увазі, що цей здержувався зовсім від участей і консорційних операцій, несприятливих для ліквідности, але корисних для ідеологічної мети (пор. також малу позицію цінних паперів). Німецький тип замало пробоєвий. Оплатність неробітничих банків теж посередині, добутковість ліпша. Солідність вища, проявляється в відношенні резервів до акційного капіталу та цілого власного до чужого, але ж це банки старші. В цілості можна говорити про аналогію.

Рахунок втрат і зисків, обрахунок ліквідности і оплатности.

Балянс 1926-27 (пересічно) в тисячах марок.

	Банк. ААБ	Д. Фольксбанк	Обидва роб. банки	6 нероб. банків
1. Готівка, валюти, купони	790	325	1115	22560
2. Належності в банках	23350	1320	24670	59100
3. Векслі	1840	2005	3845	13717
4 Цінні папери і скарбові бони	7885	710	8595	17500
5. Ломбард, репорт, аванси на товар	—	—	—	48120
6 Боржники	29075	13145	42220	270760
а) (з того забезпечені)	(29000)	(11880)	(30880)	(78450)
7. Участі консорційні і тривкі в банках	—	—	—	31090
8. Інші активи	—	420	420	17340
9. (Сума позицій 1—3)	(25980)	(3650)	(29630)	(120860)
10. (Сума позицій 1—5)	(33865)	(4360)	(38225)	(158100)
Балянсова сума	62940	17925	80865	603640
11. Акційний капітал	4000	2000	6000	70000
12. Резерви (загальні та спеціяльні)	425	300	725	20600
13. Акцепти	—	—	—	31150
14. Вірителі	57625	15540	73165	473400
15. (з того до 7 днів сплатні)	(18500)	(5350)	(23850)	(92155)
16. Інші пасиви	— —	—	—	200
17. Чистий зиск	890	85	975	8290
1. Втрати	880	545	1425	30790
2. Чистий зиск	890	85	975	8290
Сума рахунку в-з	1770	630	2400	39080
3. Перевід зиску з минулого року	30	30	60	400
4. Ріжні зиски біжучі	1740	600	2340	38580

*) Komprix: Arbeitnehmer-bankmässige i. allg. bankmässige Liquidität.

Ліквідність:					
робітбанківська	(поз. 9:15)	140,4	68,2	124,3	131,0
загально банківська	(,, 10:15)	183,0	81,5	160,3	171,5
звичайна I	(,, 9:13-16)	45,0	23,5	40,5	43,4
звичайна II	(,, 10:13-16)	58,8	28,0	52,3	56,4
Оплатність	(,, 16:11-12)	20,10	3,69	14,50	9,08
Добутковість	(,, 16:11-16)	1,43	0,48	1,22	1,39
Відношення власного кап. до чужого..		1:13	1:6,75	1:11	1:5,5
,, резерв до кап. акційного..		10,6	15,0	12,0	29,4
Зисковий коефіцієнт		51,0	14,0	41,7	21,5*)

Аналізу балянсів можна би поширити, але для твердження, що приватно-господарська сторінка в робітничих банків виявляє з природи речі сильні аналогії до капіталістичних банків і підлягає аналогічним впливам, вистачає і тієї частинної аналізи найважніших моментів.

Отже робітничий банк, як приложення принципів, що лежать в основі також капіталістичного розвитку, виявляє аналогічні приватно-господарські риси, хоч служить зовсім відмінній меті. Ідейний мотив не вводить основних змін до технічного перебігу господарської дії.

IV. *Висновки.*

Приватно-господарський розгляд робітничих банків недвозначно вказує на межі розмаху цієї інституції. Вживаючи способів в умовах сучасного господарського ладу найдоцільніших, вона не могла зайти надто дальше, ніж аналогічні капіталістичні інституції, котрі користувалися тими самими способами в тих самих економічних умовах. Основні вимоги безпеки, ліквідности, оплатности, основні форми техніки та ділової політики, основні риси розвитку — в робітничих банках вони аналогічні, як в інших банках відповідаючого їм загального типу.

Робітничий банк силою фактів і господарської дійсности в першу чергу банк, а тільки в дальшу — робітничий. Мета інша, дана ідеологічним напрямом, але ідейний чинник впливає, тільки модифікуючи на основи і перебіг господарської дії, але в цілому не зміняє господарських принципів, тільки прикладає їх до ідеологічної мети.

З цього погляду зрозуміло, що розвиток робітничих банків не міг дати якихсь рішаючих переміщень в стані посідання і господарських позиціях поодиноких кляс. До змагань за аналогічних умов ставали вони з капіталом без порівняння меншим, а з більшими технічними труднощами. Але ідейний розгін виявив сильний позитивний вплив на господарський розвиток і переборов ті специфічні

*) Повні назви: Bank der Arbeiter, Angestellten und Beamten, Ab, Berlin, Deutsche Volksbank, Essen. Oldenburgische Spar- Leihbank, Allg. deutsche Kreditanstalt, Leipzig, Barmer Bankverein, Komm. ges a-A, Westbank AG, Frankfurt a-M, Frankfurter Bank, D. Effekten Wechselbank.

Не всі банки відріжняли зобов'язання сплатні до 7 днів, тому для вичислення ліквідности (131, 171,5) взято суми тільки з чотирьох. 3 мали балянс за 1926, 3 за 1927, робітничі банки за обидва.

труднощі, зв'язані з розсіяністю засобів та їх обмеженістю в одиниць, коли вже не ті, що випливають з їх обмежености в цілому. Коли ж ослаб ідейний розгін та змінилися психологічні передумови, розвиток робітничих банків підупав, не вичерпавши всіх можливостей та не доходячи до межі, якої переступити зрештою не був би міг.

Робітничий банк ріжниться від інших кредитових установ передусім не тільки своєю «робітничістю». Обслуговують робітників також капіталістичні банки, ще більше — існують установи, керовані робітництвом та в його власних інтересах. Але ріжниці тут і господарські і щодо мети.

Щадниці можна було колись вважати установами прикметними для робітництва, бо вони збирали його дрібні вклади щадничі, уможливлювали заощаджування, виховували до зліпшення своїх маєткових відносин. Але щадниця не є установою кредитовою, вона не дає ділових кредитів, уміщує тільки зібрані заощадження, бо умістити кудись мусить, щоб були відсотки. Але для уложення вибирає форми спокійні, безпечні, евентуально й довготермінові, вміщує, наприклад, в державні цінні папери, до певних гіпотек і, розуміється, теж, для ліквідности, підтримує касову готівку й належності в інших грошових установах. Господарський характер зовсім інший, ідейний теж, бо добродійність лежить в основі щадницевої системи, а з цього робітничий рух давно вже виріс. Робітничий банк ріжниться від щадниці тим, що є кредитовою установою на ділових принципах з відмінною ідейною метою.

Кредитові кооперативи робітництва стоять вже значно ближче. Вони ж дійсно існують для уділювання кредиту, керуються діловими принципами, не добродійністю, і дійсно є робітничі. Але обсяг їхніх операцій інший; вони дають переважно особовий кредит, короткотерміновий, операцій цінними паперами не ведуть, поза комісійними, в найтіснішім розумінню цього слова, не дають довгих кредитів підприємствам, не фінансують їх і не ведуть боротьби за участь і контролю над ними. Обсяг операцій очевидно значно вужчий. Це з ділового боку; а з ідейного слід зазначити, що керуючим принципом тут самопоміч. Тоді як у робітничих банків напрямним принципом ідеологічним — клясова боротьба, і до неї з природи речі краще підходять операції фінансові. Зрештою кредитові кооперативи серед робітництва не мають надто великих успіхів, що й не дивно, бо кредитова кооперація в своїх найбільш розвинених конкретних системах служить удержанню дрібніших закладів і господарств, ремісників, дрібної сільсько-господарської власности, середнього стану.

Від кредитової кооперації робітничий банк, значить, ріжниться з погляду приватно-економічного ширшим обсягом операцій, зокрема в області фінансування та споріднених, що саме для нього характерні; з погляду соціяльно-ідеологічного — метою клясової боротьби на ріжницю від самопомочі; з погляду, врешті, народньо-господарського тим, що ставиться позитивно до великого закладу і концен-

трації, що в цьому огляді йде зовсім згідно з капіталістичним розвитком. З цього погляду, чисто економічного, робітничий банк є підприємством капіталістичним.

Визначаючи його поняття, треба виходити не від кредитових кооперативів і подібних форм ідеологічно з ним споріднених, тільки від банків сучасного ладу, близьких йому економічно. Установою для посередництва розплат, він не є. В історії робітничих банків находимо приклади такої чинности, коли, між іншим, банк полагоджує розплати з Радянським Союзом, не говорячи про менше складні поміж поодинокими робітничими інституціями. Розплату полагоджує очевидно також майже кожний капіталістичний банк, але не є це його головною метою. Досліди банкової калькуляції показали, що безпосередньо розплатничі операції не приносять банкові значнішої користи, може навіть і не оплачуються. Зрештою розплата має місце щойно після переведення властивої господарської дії та не може грати в ній основної ролі. Тим більше банк, який задля ідеологічної мети має завойовувати господарські позиції, не може вдовольнятися улегченням тільки розрахунку на існуючих позиціях. Він має створювати суб'єкти того розрахунку.

Кредитовий момент зрештою вже давно загально признаний за основний в банківництві. Тільки ж кредитові операції для банку або пасивні, коли приймає вклади чи іншим способом роздобуває засоби, або активні, коли засоби розміщує в господарстві. В фаховій літературі стрічаємо часто погляди, що в першу чергу треба звертати увагу на пасивну сторону банківських кредитових операцій, відки та в якій формі банк бере засоби. Відповідно до того розріжняють поодинокі типи банків та подають і дефініції банку. Погляд невлучний. Не це рішає, відки банк бере засоби; навіть розріжнення між власним, напр., акційним капіталом і чужим, напр., вкладовим, не таке принципове, хоч очевидно важне. Бо чи в тій чи в другій формі банк здійснює те саме завдання в народнім господарстві, збирає розсіяні гроші, щоб, згуртувавши їх, кинути туди, де того вимагає економічна рація, щоб уможливити переведення великих трансакцій при допомозі сум дрібних, коли їх брати поодиноко. Характерні для банку є активні операції, пасивні тільки засобом до їх переведення.

Колись те скупчування не було ще таке обов'язкове. Прикладом система англійська, де великі депозитові банки не займалися фінансовими операціями і не сягали своєю діяльністю до продукційної ділянки. Давали тільки короткотерміновий торговельний кредит, а характерною формою був вексель. Він був клясичним засобом в добі анархічної, можна би сказати, стадії розвитку капіталістичного господарства, де кожне господарство продукувало окремо і вводило випродуковані добра до обігу. Банк не мусів журитися, чи продукція відповідає дійсним потребам, чи відповідні її розміри і под., оскільки це не загрожувало безпечности уділених ним кредитів. Торговельний вексель має бути доказом, що нова цінність витворена в господарстві та ввійшла до обігу; продук-

ційна дія вже тут належить до минувшини. Банк, дисконтуючи вексель, розуміється, помагає продуцентам, але сам не співдіє при витворенні продукту і не впливає на характер і напрям продукції. Навпаки, в останніх часах вимагають в багатьох країнах, щоби банки давали кредит продуцентам, навіть довготерміновий, ще до вироблення ринкового продукту — отже фінансові операції в тіснім зв'язку з промисловістю. Розвиваються також щораз сильніше мотиви пляновости і реґулювання в господарстві, й тут з природи речі вимагається відповідної ділової політики від банків, як тих чинників, що спрямовують засоби на відповідні місця і впливають тим на розвиток і напрям продукції, на зосередження підприємств і величину закладів, на взаємовідношення між виробництвом споживчих дібр і продукційних засобів.

Німецька банкова система саме ціхується тою всебічною діяльністю банків, великим їх впливом в господарстві, зокрема також у першій стадії, себто продукції дібр, значить, з боку ділово-технічного, фінансовими операціями. Зрозумілі жалі одного польського автора на початку XX ст., що, мовляв, в інших країнах банки спричиняються могутньо до виникання й росту промисловости, тоді як «у нас вони тільки... дисконтують». Себто приходять з кредитовою підтримкою щойно тоді, коли вже промисловість і продукт готові, витворені без прямої допомоги банків, — або задля її відсутности, в умовах недостачі капіталу, вони невитворені, й нема підстави для векселя.

Ідеологічна мета завойовування господарських позицій, з природи речі, накидує робітничим банкам форму не англійського дисконтового банку для короткотермінового торговельного кредиту (депозитового), тільки німецьку форму банку, який шляхом фінансових операцій співдіє при витворюванню і набуванню промислових підприємств.

Така форма банку характерна для країн, в яких у хвилі початку розвитку промисловости акумуляція капіталу в руках заможнішої ділової верстви ще не досягла вистачаючих розмірів, і коли необхідно гуртувати розсіяні засоби з усіх сторін. Не інакше, розуміється, в робітництва, де одиниці мало заможні, але одиниць велика кількість. Надавання напряму продукції відбивається, наприклад, у тім, що опановані робітництвом підприємства мають продукувати масові добра справжньої потреби широкого загалу, а не люксусові для вужчих і багатших кол, очевидно також не зайві та шкідливі. Але це вже ідеологічний зміст у формі діяльности універсального банку.

Отже слід зазначити на підставі наведених міркувань, що робітничі банки керуються основними тенденціями розвитку капіталістичного господарства, зокрема також принципом ефектового капіталізму і тенденцією до великого закладу; що їхня ділова політика послуговується формами і засадами всебічного (універсального) банку капіталістичного; що в їхній діяльності приходять до слова мотиви активности, пляновости і реґулятивности з вищого погляду, тут ідеологічно узасадненого, але характерного для господарського

розвитку в останніх часах взагалі, себто в стадії пізнішого капіталізму.

Відси дефініція робітничого банку в тій конкретній формі, в якій він виявився в останнім десятиліттю:

Робітничий банк — це кредитова установа організованого робітництва у формі здебільшого акційної спілки типу універсального банку, що способами останнього, а в дусі основних принципів пізнокапіталістичної доби стремить до опанування господарства робітничою клясою.

В останніх словах міститься ствердження його характеру як конструктивного засобу клясової боротьби. Робітничий банк, що не відповідає зазначеним вимогам, є ним тільки по формі, але не по змісту. А оскільки відповідає, є живим конкретним прикладом приложення загальних принципів капіталістичного господарства та відповідної техніки до ідеологічної мети в специфічних умовах робітничого життя.

Закінчення.

Тема вичерпана. Далеко не всі подробиці сюди ввійшли про розвиток і долю робітничих банків, але їх можна найти в указаній літературі. Повторювати їх, хочби в систематичнім зіставленню, не було завданням цієї праці, принаймні не головним. Її завданням в першу чергу, було викрити основні принципи і можливості економічного характеру, ввести їх у відношення з загальними засадами сучасного економічного ладу та його ділової техніки, визначити таким чином істоту даного явища і його місце серед споріднених і відмінних явищ дотичної катеґорії. Зведення своєрідного явища до загальних законів і відомих засад усуває небажану екзотику з погляду методологічного.

З практичного погляду екзотика може проявлятися неактуальністю у відношенні до конкретних обставин господарської дійсности, в даному випадку українських. Це вже розуміється арґумент не наукового порядку; але й проти нього слід вказати на те, що і річевим змістом і напрямним мотивом ця праця не така чужа вимогам української дійсности. Можливо, що в недалекій майбутності і самі робітничі банки стануть актуальними, або хоч установами може спорідненими, може в дечім відмінними; для цього слід звернути вже заздалегідь увагу на такі питання і стичности. Але в кожнім разі основний розгляд дає корисні висновки і для установ і змагань, відмінних, одначе, з тієї самої ділянки. Зокрема, коли мати на увазі, що в стремлінню до національно-господарської самобутности в сучасних українських умовах також, хоч і в іншому виді та розмірі, як у робітничих банків, у гру економічних сил входить ірраціональний чинник, і важно тут розглянути розміри і межі його позитивного впливу, чи може й конфлікту з господарськими можливостями. Зокрема справа опанування промисловости чи її створення загалом економічно слабшим, ніж противник, також наслідком розсіяности засобів, може вимагати переборення нехіті дрібноземельних і дрібно-

зарібкових кол та кооперативної ідеології до «капіталістичних» способів, хоч вони, як універсальний банк і техніка фінансування, передусім при допомозі цінних паперів, можуть бути дуже доцільним засобом. У робітничих банків протиставлення ідеологічної мети і капіталістичних засобів і шляхів було напевне гостріше, але не перешкодило їхньому розвиткові.

Йти до подробиць шляхом аналогій і взагалі небезпечно і зрештою тут не місце. Вистачить пригадати, що українські відносини не такі вже дуже специфічні; хто їх такими робить, для того розуміється все, що безпосередньо з ними не схоже, — неактуальне і зайве. Але в основі так українських відносин, як і чужоземних явищ лежать загальніші засади і тенденції сучасного господарського ладу. З цього випливають і можливості приложення чужого досвіду у данім випадку комплексу питань зв'язаних з розвитком робітничих банків.

Ing. Dyminský.

DĚLNICKÉ BANKY.

Labor Banks jsou poměrně novým a svérázným produktem, především amerických poměrů; mimo Spojené státy vyvinuly se jen do určité míry ve střední Evropě; v ukrajinských poměrech případné jejich zakládání není prozatím myslitelné. Tím však není dána nečasovost práce o dělnických bankách, neboť t. zv. exotismus vězí obyčejně ani ne tolik ve volbě předmětu, jako v příliš isolovaném jeho líčení. Zde však jedná se o prozkoumání dělnických bank vzhledem k všeobecným hospodářským zásadám, jež se v nich projevují, a o vyznačení jejich povahy a místa ve skupině příbuzných, případně odlišných útvarů. Jsou zde líčeny jakožto příklad použití všeobecných zásad kapitalistické soustavy a její obchodní techniky ve službě ideologických snah, jež samy o sobě nejsou ale předmětem rozboru. Proto sociální stránka problému je poněkud zanedbávána, zdůrazněna však stránka soukromo-hospodářská.

Práce skládá se vcelku z tří podstatných částí, z předmluvy a závěrečné úvahy. První část je rázu převážně deskriptivního a čerpá látku svou z cizích pramenů; obsahuje předpoklady a příčiny vzniku dělnických bank, jejich vývoj a obchodní politiku. Přes poměrnou slabost dělnického hnutí ve Spojených státech, ve srovnání ovšem s evropským, jedině tam byly dány nezbytné předpoklady celkem v dostatečné míře. Přes nemalé úspěchy, zejména v začátcích hnutí, dělnické banky však, právě pro ideologickou nevyrovnanost dělnictva, ani nevyčerpaly všech možností expanse. O vývoji v tom bodu příznivějším jinak ale hodně slabším v Německu lze pouze stručně se zmíniti. Soukromo-hospodářská část je věnována rozboru základů form a druhů obchodní činností dělnických bank. Bilanční přehledy jak dělnických tak i nedělnických bank, ovšem jen německých, dovolují posouzení likvidity, rentability, jistoty a pod. dělnických bank ve srovnání s obyčejnými bankami. V třetí části přichází na řadu rozbor podstatných vlastností dělnické banky a pokus o vymezení jejího pojmu (úvěrní podnik organisovaného dělnictva, ve formě akciové společnosti, rázu universální banky, směřuje k ovládnutí hospodářstvím v zájmu dělnické třídy ve smyslu stěžejných zásad

kapitalistické soustavy a jejích obchodně-technických metod). Závěrečná úvaha zmiňuje se o významu zkušeností s dělnickými bankami pro ukrajinské hospodářské snahy, třebaže dotyčné podniky byly by vedeny jiným ideologickým obsahem, jenž za jiných podmínek musel by se probojovati hospodářskou skutečností.

Ing. Dyminsky.

ARBEITERBANKEN.

Labor Banks bilden eine neue und interessante Erscheinung, haben sich aber nur in Amerika kräftig entwickelt z. T. auch in Deutschland, wenn auch in etwas verändertem Sinne. Für ukrainische Verhältnisse kommt ihre Gründung vorderhand nicht in Betracht. Dennoch ist eine Bearbeitung dieses Gegenstandes nicht als unzeitgemäss zu betrachten, insofern die sog. Exotik meist mehr in der Beziehungslosigkeit der Darstellung liegt, als in der Wahl des Themas. Dementsprechend werden hier die Arbeiterbanken auf die ihnen zugrunde liegenden allgemeinen wirtschaftlichen Prinzipien und Zusammenhänge erforscht und ihre Stellung unter verwandten und abweichenden Gebilden nachgewiesen. Sie werden als Anwendungsbeispiel allgemeiner Grundsätze der kapitalistischen Wirtschaftsperiode und ihrer Geschäftstechnik zu ideologischen Zwecken vorgeführt. Diese aber vorwiegend klassenkampflichen Motive bilden an sich nicht den eigentlichen Gegenstand. Daher wird die soziale Seite des Problems etwas vernachlässigt, die betriebswirtschaftliche dagegen stark hervorgehoben.

Die vorstehende Arbeit setzt sich aus drei Hauptteilen, einer Vorrede und einem Nachwort zusammen. Der vorwiegend deskriptive I. Teil umfasst, in Anlehnung meist an fremde Schilderungen, die Voraussetzungen und Ursachen der Arbeiterbankbewegung, ihre Entwicklung und Geschäftspolitik. Dabei wird festgestellt, dass trotz relativ schwächer als in Europa entwickelter ideologischer Momente, doch nur in den Vereinigten Staaten eine grosszügige Entwicklung der Arbeiterbanken möglich war, dass sie auch nicht unwesentliche Erfolge erzielte, jedoch aus obenerwähntem Grunde ins Stocken geriet ohne die sich darbietenden Möglichkeiten voll erschöpft zu haben. Ein Seitenblick wird den deutschen Arbeiterbanken gewidmet. Der betriebswirtschaftliche Teil behandelt Grundsätze, Formen und Arten der Geschäftstätigkeit im Vergleich zu gewöhnlichen Banken. Eine Zusammenstellung von Jahresbilanzen deutscher Arbeiterbanken und einiger gewöhnlicher Banken gestaltet einen Vergleich beider Kategorien in Bezug auf Liquidität, Sicherheit, Rentabilität u. ähnl. Im Schlussteil wird das Wesen der Arbeiterbank ergründet und eine Definition versucht (Kreditanstalt der organisierten Arbeiterschaft, Form-Aktiengesellschaft, Typus-Universalbank, Zweck-Beherrschung der Wirtschaft durch die Arbeiterklasse, Wege und Mittel, im Sinne spätkapitalistischer Prinzipien und dementsprechender Geschäftsmethoden). Zuletzt wird auf die Anwendungsmöglichkeit der Erfahrungen der Arbeiterbankbewegung auf andersgerichtete, jedoch stark ideologisch gefärbte Unternehmungen, auch in ukrainischen Verhältnissen hingewiesen.
